

Doğayla Özgürlük

Pınar SELEK
Sosyolog

İnsan aklının işleyiş biçimi, kendisini saran ve oluşturan gerçekliği ele alırken sahip olduğu bakış açısı, verileri soyutlamalara, teorilere, çıkarsamalara ya da yasalara dönüştürürken uyguladığı yöntem, insanın, kendisi dışındaki varlıklarla kurduğu ilişki düzeyinin bir yansımasıdır. İnsanın dünyayı nasıl yorumladığıyla onunla nasıl ilişkilendiği arasında bir zihniyet ortaklığı vardır.

Bugün varlıklar arası egemenlik ve sömürü ilişkisinin arka planındaki zihniyette eril ideoloji saklıdır. Eril ideoloji, diğer sınıfsal ve kültürel ideolojilerle iç içe geçen, onlar tarafından beslenen ve tüm egemen ideolojilerin zihinsel algısını oluşturan bir yapıya sahiptir.

Eril ideolojinin en temel özelliklerinden biri varlıklar arası kurduğu ikiliklerdir. İnsanın kendi türü dışındaki tüm varlıklar üzerinde kurduğu iktidar, bu dualist algıya dayanır.

Uzun etkileşimler tarihi içinde oluşmuş olan eril ideoloji ve onun dualist mantığı çağdan çağa çeşitli teorilere, yöntemlere, söylemlere farklı biçimlerde yansır. Binlerce yıldır dünyanın kendisi için yaratıldığına, tüm varlıkların insana, insan adına hareket eden erkeğe hizmet etmesi gerektiğine, meleklerin insandan sonra geldiğine, tüm yaşamın, dünyanın, cennetin, cehennemnin insana göre şekillendiğine olan inanç, kurban bayramlarında hayvanların bir gün boyunca toplu olarak katledilmesi gibi ritüellerle kutsallaşmıştır. Eril ideoloji modernleşirken, bu kutsallık, bilim adına, yeniden üretilir.

Newton fiziği, teknolojik alanda aşılmasına rağmen, hala ikiliklere dayanan eril ideolojiyi bilimsel dogma olarak tartışılmaz kılan ve sosyal bilim yöntemlerini ve bir çok düşünsel çalışmanın dayandığı mantığı etkileyen, hatta belirleyen konumunu sürdürüyor. Bilindiği gibi, Newton fiziğinde, gerçekliğin tüm birimleri ayrı ayrı tanımlanır. Buna göre, doğa yasaları katı nesnelere dayanır ve kesin bir belirleyicilik içerir. Newton fiziği bu kabulüyle, hiyerarşik ve düalist düşünceye modern bir dayanak oluşturur. Yani öngörülebilir, mekanik işleyişe sahip, ötekileşen bir dünya yaratır. Öngörülebilir ve mekanik olan nesnedir. Öngörülebilir ise bu durumda özneleşir. Bu paradigmayla insan, kendi aklının alabileceği bir doğa tasavvur eder ve tüm varlıkları kendi zihnindeki kategorilerin kalıplarına sokar.

Bu anlayış Descartes tarafından modern çağa aktarılan dualist felsefeyle daha da güçlenir. Kartezyen felsefe ruh ve madde ayrılığı ön kabulüne dayanır. Yani ruh ve madde iki ayrı cevherdir. Bunlar arasında da hiyerarşik bir ilişki vardır. Beden ilkel, ruh ise aşkındır. Yani kültürün doğaya mutlak üstünlüğü söz konusudur. Bu nedenle Descartes “doğanın yöneticisi ve sahibi insandır” der. Descartes'dan sonra da sürdürülen bu anlayış binlerce yıldır dinsel düşünceyle beslenen insan merkezli felsefeyi yeniden üreterek batı sömürgeciliğinin ve modern egemenlik biçimlerinin dayanağı yapar.

Hala zihnin bedenden bağımsız, ayrı bir varlık alanı olduğu varsayımı genel geçer bir kabule sahiptir. Bu nedenle, insanın tarafsız kalabileceğine, evrensel yasalar çıkarabileceğine, dünyaya bu evrensel yasalarla müdahale edebileceğine ve dünyanın evrensel aklın hizmetine sunulabileceğine olan inanç hakimiyetini koruyor.

İnsan merkezci anlayış, insanı, doğaya egemen olma ya da bedensel gerçekliği sömürme “misyonu” karşı karşıya bırakmıştır. Bu misyonu üstlenen erkek ise doğayı kendi başına değersiz görerek onu “akılcılıkla” planlamış, boyun eğdirmiş ve erkek-insana hizmet eden bir düzene kavuşturmak için mücadele etmiştir.

Marilyn French “Ataerkillik, erkeğin hayvanlardan ayrı ve onlara üstün olduğu kabulüne dayalı bir ideolojidir” diyor. Çoğu feminist kuramcı kadınların egemenlik altına alınmalarıyla doğanın egemenlik altına alınmasının bir bütün oluşturduğunu savunur. Çünkü kadın bedeni aynı zihniyetle ele geçirilmiş, hizmete koşulmuş, araçsallaşmış, sahiplenilmiş ve kapitalizme

birlikte metalaşmıştır.

Erkek-insan merkezli dünya görüşü sadece kadınları değil, ikincil konuma itilmiş çeşitli erkeklik biçimleriyle ilgili olarak da inşaa edilir. Erkek egemen sistem içinde, egemenlik altında olan her varlık doğayla özdeşleştirilir, doğa da tüm ezilenlerle birlikte dişil özellikler alır. Hala dünya egemen sisteminin zihni, düzensizliğin, marjinalin ve öteki dünyanın rasyonel bir biçimde düzeltilmesi ön kabulüyle işliyor.

Batının doğu üzerindeki egemenliği, siyahların köleleşmesi, çeşitli kültürlerin ilkel sayılarak müdahaleye açık görülmesi, deliliğin kontrol altına alınması, çocukların tüm karar mekanizmalarından dışlanması, yoksulların hizmet aracı haline getirilmesi bu zihniyetle besleniyor.

Ama bir yandan direniş de sürüyor. Kadınların, siyahların, çocukların, gençlerin, eşcinsellerin, yoksulların, doğu ve güney halklarının, çeşitli alt kültürlerin verdikleri özgürleşme mücadelesi hakim olan paradigmayı sürekli olarak sarsıyor. Bilim ve felsefe alanındaki tartışmalar ise bu mücadelelerle biçimlenen daha özgürlükçü bir yaşam biçimine teorik bir dayanak yaratıyorlar.

Bilindiği gibi Einstein'ın özgül ve genel görelilik kuramı ve Kuantum fizik teorisi Newton'cu paradigmanın geçerliliğini çoktan sarstı. Görelilik kuramı, tüm gerçekliğin, hiç bir birimin ötekilerle olan ilişkisinden ayrı olarak tanımlanmadığı bir bütünlüğe zaman-mekan sürekliliğine bağlı olduğunu öne sürdü. Kuantum kuramı ise, gözleyen tarafından etkilenen atomaltı davranışın süresiz, bağlamsal imgesini ortaya koydu. Bu durumda, elektronlar gibi, tüm varlıklar, içinde var oldukları çevresel bağlama ve gözlem öznesine göre farklı özellikler gösterebiliyorlar.

Klasik fizikte zaman ve mekan sabit olduğu için bir deneyin kesin sonucunun bulunduğu inandırılır. Bu kesinlik herhangi bir anlayışın kutsallaşmasını sağlar. Kuantum ve görelilik teorilerinde ise zaman ve mekanın değişken olduğunun varsayılması nedeniyle sonuçların kesinliği de görecelidir. Bu yaklaşım doğa yasalarının katı nesnelere ve kesin belirlemeciliğe dayalı klasik kavrayışları yerine her bir ayrı varlığın kendi çevresine göre tanımlandığı ve araştırmanın konumsal göreliliğine tabi bir bağlamsal ağı öngörür. Bu durumda artık eski ikilikler görünmez olur. Yeni evren tasarımı gerçekliğe bütünsel ve bağlamsal bir yaklaşımla gerçekleşir. Feminist teorinin ve yöntemin temelleri içinde yer alan söz konusu yaklaşıma göre, insan

doğanın dışında tanımlanamaz, onun doğa tasarımı kendi varlık durumundan ve durduğu yerden bağımsız ele alınamaz. Bu durumda, tüm varlıklar gibi doğa da nesne değildir ve insan iradesinden bağımsızdır. İnsan doğayı kendi iradesine göre eğip bükemez.

Spinoza'nın Descartes felsefesine karşı ortaya koyduğu yaklaşım, doğa ile ilişkilerde ifade edilen feminist yöntemi daha da güçlendirir. Spinoza ruh ve maddenin birbirinden ayrı düşünülmemeyeceğini savunur ve "bedenimizin eylem ve etkilenimleriyle ruhun eylem ve etkilenimleri iç içe gider" der. Bu mantıktan yola çıkarak aşkınlığın yerine içkinliği koyar. Düşünce duygudan ya da bedenden aşkın değildir, akıl da doğadan. Organik olan ile inorganik olan arasında da aynı türden bir ilişki vardır. Akıl doğaya egemen olacak bir konumda sayılamaz. Çünkü akıl ve doğa birbirine karşıt değil, birbiriyle içkindir. Böylece insana göre tanımlanan ve ona göre şekillenen doğa yerine, duygunun, beden ve düşüncenin içkinliğine varılır. Bu yaklaşım insanın doğayı geliştirmek olarak ifade edilen misyonunu da ortadan kaldırır.

Eğer doğa varlığın bütünlüğünü kuşatıyorsa, doğamızdan, doğamıza içkin olan tüm varlıklardan, duygularımızdan, bilincimizden, bedenimizden bağımsız olarak özgürleşmek mümkün değildir. Yani özgürlük bütünlüklü bir projedir ve ancak tüm varlıkların katılımıyla gerçekleşir. Dolayısıyla, karşıtlık üzerinden kemikleşen kimliklerin yerini çoğulluk ve çeşitlilik alır. Farklı unsurları bünyesinde bir araya getirebilen, yaratıcı etkileşimlere giren, melez, değişken, ego merkezci olmayan yeni bir kimlik tanımını ortaya çıkar.

Bu tartışmalarla, erkek insanın misyonunu teorik olarak ortadan kaldırmak mümkün olabilir. Peki ya binlerce yıldır kurumsallaşmış egemenlik sistemi ne olacak? Felsefe ve fizik biliminde gelenen aşamaların sosyal alana aktarılmamasının önünde bu sistem önemli bir engel değil mi? Eski alışkanlıklar bir çırpıda unutulabilir mi? İnsan, kendi sınırlarını kabul edip varlık durumunu kökten değiştirebilir mi? Doğa ile eski iktidar ilişkilerini kırarak yeniden bütünleşebilir mi?

Olabilir. Çünkü insanın bu gücü var. Kendinden başka olanı görmek ve anlamak hedefine yönlendirilen bir irade özgür ilişkiler geliştirebilir. Bu durumda kendi özgürlüğü için de uygun bir zemin yaratmış olur. Tabii eğer özgürlük egemenliğe tercih edilirse.

O halde, insanın doğayla özgürleşmesinde, ahlaki seçimler ve çabalar önemli bir rol oynayacak. Ama bu seçimi ve çabayı erkeğe bırakmak geleceğimiz açısından oldukça riskli. Erkek, ekolojik hareketlerde yer alabilir, hayvan hakları için de çaba harcayabilir ama bu mücadeleyi kendi varlık durumunun sorgulamasıyla iç içe yürütmesi, toplumsal cinsiyet rollerinin bütün egemenlik sistemini besleyerek devam etmesi nedeniyle, zor görünüyor. Bu anlamda, egemen konumlarda bile ezilmekten kurtulamayan kadın, kendi varlık durumunu sorgulamaya daha yatkındır. Eğer, bu sorgulamayı tüm ezilenlerin özgürleşme mücadeleleriyle iç içe yürütmeyi sürdürürse varlıklar arası ilişki biçimini kökünden sarsabilir.

Sadece doğanın, kadınların ve ezilenlerin değil, bütün bir hayatın bu sarsıntıya ihtiyacı var.